

a lopásra, vagy a testi sértésre hajlamosak? Budy Árpád aszisztensem alapgondolatából kiindulva olyan jeltáblázatot készítettünk, amely 398 vízszintes és 360 függőleges csomóból álló szőnyeg módjára lehetővé teszi minden egyes szavazatnak minden más szavazattal való egyedi összevetését. Ennek segítségével bárki minden kombinációt elvégezhet. Az anyag teljes közzététele felöleli ezt a teljes táblázatot, a részletes és számszerű yers végeredményeket és a fontosabb kombinációkat.

HORVÁTH BARNA }

A szeged-alsóvárosi templom kegyképe

SZEGED KIRÁLYNŐJÉRŐL, az alsóvárosi *Havi Boldogasszony*-templom főoltárának kegyképéről szeretnénk néhány szóval megemlékezni jelen tanulmányunkban. Hangsúlyozzuk: Havi Boldogasszony-templom és nem Mátyás-templom, ahogyan sokan emlegetik.¹ Templomunknak védőszentje ugyanis nem Szent Mátyás apostol, hanem egyik titulussal a Boldogságos Szűz. Hangsúlyozzuk azt is, hogy a főoltár kegyképéről lesz szó, amelynek tisztelete napjainkban mintha hanyatlani kezdene a kórus-alatti *Fekete Mária*, vagy népiesen *Szerecsön Mária* kultuszával szemben. Ez utóbbi nem más, mint a czenstochovai pálos kolostor nagyhírű kegyképének másolata. A kultuszoknak mai zűrzavarához nagymértékben hozzájárult egy-két szegedi költő, író, tudományos kutató ikonográfiai tájékozatlansága is.

Templomunk dedikációja Róma egyik legősibb és leghíresebb Mária-kultuszára, a *S. Maria Maggiore*-bazilika alapításának legendájára és a vele kapcsolatos Havi Boldogasszony kegyképére utal. A mi templomunk eredeti főoltárképe ennek a kegyképnek volt másolata, de később, talán még a XVII. században Makóra került. Most is a makói öregtemplomban látható.² Ennek a helyét foglalta el egyelőre tisztázatlan körülmények között, de bizonyára még a török hódoltság idejében a mostani kegykép, amelynek eredetére, katolikus szellemtörténeti hátterére szeretnénk néhány szerény szóval rávilágítani.

Fejtegetéseinket egy kicsit messziről kezdjük, ez azonban tételünk megértéséhez föltétlen szükséges. Szent Ferenc rendje már a középkor folyamán eredeti szelleméből, főleg a szent szegénység szigorú megtartásából sokat engedett. Mindig voltak azonban kiváltságos lelkületű rendtagok, akikben a Szeráfi Rendalapító szelleme csorbitatlanul élt és minden törekvésük ennek a hagyatéknek eredeti tisztaságában való fölüjítására és megőrzésére irányult. Ezt a szigorú franciskánus irányzatot deák szóval *obszervanciának*, híveit pedig *obszervánsoknak* nevezték.³ A rend teljes újjászületése a XV. század folyamán három híres obszerváns testvér: *Sienai Szent Bernardin*, *Marchiai Szent Jakab* és *Kapisztrán Szent János* buzgóságából következett be. Hullámai igen korán, szinte egyidejűleg

elérkeznek hazánkba, Szegedre is. Tudjuk, hogy Szent Jakab és Szent János Szegeden is megfordult. A Délvidéken is felburjánzó egykorú huszita-bogumil eretnokségek leküzdésére ugyanis a Szent-szék Jakab testvért küldötte apostoli inkvizitorként az országba. Huzamosabb ideig tartózkodott Szegeden is.⁴ Egyik ereklyéje: háncsfonatú karszéke a Havi Boldogasszony-múzeumban ma is látható.

A pápa a török elleni keresztes háború hirdetésével Kapisztrán Szent Jánost bízta meg. Kapisztrán Szent János 1455 őszén járt először Szegeden. Hallgatói nem értek el a templomban. Nem magyarul prédikált, csak *Jézus-szavát* értik. Kapisztrán vezeti Szegedről Jézus nevében azt a keresztes néphadsereget, amely Nándorfehérvárt fölszabadította és amelynek emlékeztét a déli harangszó örzi.⁵

Szent Jakabnak és Szent Jánosnak különleges pápai megbízása mellett gondja volt az obszervancia meggyökereztetésére is. Cesarini Julián biboros már 1444-ben az obszervánsoknak ítélte az enyhébb (konventuális) irányzathoz tartozók, palánki templomát és kolostorát. Ez azonban sohasem jutott a kezükbe. Az obszervánsok tehát kénytelenek voltak új hajlékot, a most is főnnálló Havi Boldogasszony-templomot építeni maguknak.⁶

Az obszervancia a maga fiatalos önbizalmával, friss lendületével a belső franciskánus reform végrehajtása mellett is sok új mozgalmat kezdeményez. Új, vagy újszerűen fogalmazott kultuszokat terjeszt. Így *Jézus Szent Neve*, a *Szent Család*, *Szent Anna* tiszteletét. Főleg azonban a *Szeplőtelen Fogantatás* elszánt védelmezését tekinti szívügyének az Egyházon belül a dominikánusokkal szemben, az Egyházon kívül pedig a husziták és bogomilok ellen, akik a Mária-kultuszt teljes tagadásba vették. Az obszerváns mozgalom ifjú erejében, harci kedvében még ennyivel sem elégszik meg, a Szeplőtelen Szűz oltalma alatt világtörténelmi jelentőségű propagandát indít a terjeszkedő török hatalom ellen.⁷ Elég csak Kapisztrán szerepére utalnunk.

A Szeplőtelen Fogantatásért küzdő és szervezkedő obszervancia méltó kifejezést, alkalmas szimbólumot keres, hogy a középkor írástudatlan, de szimbólikus-artisztikus élmények iránt annyira fogékony emberét a maga törekvéseinek és eszményeinek megnyerje. Ezt találja meg a *Jelenések Könyvének* egyik fejezetében: *És nagy jel tűnik fel az égen: egy asszony, kinek öltözete vala a nap, lábai alatt a hold és fején tizenkét csillagú korona* (12. 1.).

Ez a *Napbaöltözött Asszony*, vagyis a Szeplőtelen Szűz eltagadja a lábánál heverő bűnt, megalázza az eretnekeket és hitetleneket. A félholdat egyszersmind a török pogányság szimbólumának is érzi, amelyen azonban a Mária-jelképezte kereszténységnek diadalt kell aratnia. Nem csoda tehát, hogy a XV. század folyamán a Napbaöltözött Asszony ábrázolása hihetetlen gyorsasággal terjedt el főleg Közép-Európa huszita eretnokséggel fertőzött, török pogányságtól fenyegetett országaiban,⁸ elsősorban hazánkban. Az obszervancia munkáját a hívek imádsága is támogatja. Ugyanis IV. Sixtus, aki a franciskánus rendből emelkedett a pápai trónra, búcsú kiváltságokkal ruházta fel a Napbaöltözött Asszony ábrázolását, illetőleg mindazok búcsúban részesülnek, akik ilyen kép előtt

A szegedi Havi Boldogasszony templomának kegyképe.

A csiksomlyói kegyszobor.

ajtataskodnak és a kereszténység ügyéért a szokott feltételek mellett imádkoznak.⁹

Ha már most a Napbaöltözött Asszony ábrázolásának fönnmarradt hazai emlékeit vizsgálat alá vesszük, azt látjuk, hogy jórészt a *peremvidékeken* maradt fenn. Így a *Felvidéken* (Kassa, Eperjes, Farkasfalva, Szepesszombat, Szepeshegy, Selmezbánya, Korpona, Zólyom-Óhegy stb.),¹⁰ amit szerintünk nemcsak a vidék védettsége, hanem a huszita veszedelem földrajzi közelsége is magyaráz. Egyik legnagyobbhatású emléke Erdélyben a *csíksomlyai* ősrégi obszerváns kolostor híres kegyszobra, amely egyebek között talán a moldvai magyar huszitizmus beszivárgását is hivatva volt megakadályozni, de volt ereje a román ortodoxia föltartóztatására is. Az ország egyéb vidékeiről a török pusztítás miatt természetesen kevesebb emlékünkből maradt fenn, pedig bizonyára valamennyi egykorú délvidéki obszerváns klostromban megvolt. Ilyenek a *zalaszentgróti*, *kőszegi*, *pinkakertesi*, *jáki*, *budavári* szobor¹¹ és ami bennünket leginkább érdekel: a *szegedi* Havi Boldogasszony-templomnak, a török elleni obszerváns helytállás legfontosabb magyar fészke képe.

A Napbaöltözött Asszony tartotta együtt a maga misztikus erejével és védelmezte meg a pusztulástól, szétszéledéstől Szeged katolikus magyar népét és mentette át a hódoltsági sors emberfölötti megpróbáltatásain. A templom és kolostor története kétszáz esztendőn keresztül szinte teljesen azonos a város történetével. Hatása azonban ennél is szélesebbkörűvé válik, hiszen a Szegedről kiinduló egykorú délmagyarországi ferences misszió hatásaként máig virágzó búcsújáróhellyé, elsőrangú kultuszcentrummá fejlődik.

Bizonyos részletkérdések az alsóvárosi templom multjában, illetőleg a kegykép történetében még tisztázásra várnak. Csak a legfontosabbra utalunk: a templom dedikációja *Havi Boldogasszony*, amely a Santa Maria Maggiore ősrégi kegyképével van összefüggésben. A mi templomunk a középkor végén épült, régi kegyképe — a Santa Maria Maggiore kegyképének másolata, mint mondtuk: jelenleg a makai öregtemplomban — az építéssel egykorúnak látszik, sőt az sem lehetetlen, hogy a már meglévő, nagy tiszteletben álló másolatnak emeltek hajlékot. Így aztán a szegedi Havi Boldogasszony-kultusz legalább száz esztendővel megelőzi az eddig ismert legrégibb másolat készítésének idejét (1570).¹² Sajnos, megfelelő adatok, illetőleg analógiák híján nem tudjuk megállapítani, hogy a Havi Boldogasszony-kultusz hogyan, milyen körülmények között gyökerezett meg távol Rómától, itt Szegeden. Kultuszföldrajzi adatok nem támogatják azt a föltevést, hogy olyan vallásos áramlat gyűrűzésével van dolgunk, amelynek hullámai Szegedre is eljutottak. Sokkal valószínűbb, hogy közvetlenül Rómából került városunk vallásos gyökerzetébe. Esetleg Cesarini Julián pápai követre és szegedi működésére gondolhatnánk. Julián bíboros az obszerváns mozgalmat szívvel-lélekkel támogatta, nem lehetetlen tehát, hogy éppen ő ajándékozta meg az első szegedi testvéreket a nagyértékű kegykép másolatával.

Van azonban még egy másik nagyérdékű kérdés is: hogyan kerülhetett a Havi Boldogasszony-templom főoltárára egy célzataiban

és ikonográfiai jellegében egészen eltérő kegykép: a Napbaöltözött Asszony? Aki ismeri a kultusztörténetet, jól tudja, hogy egyes kultuszok — miután betöltötték hivatásukat, vagy a vallásos korszellem megváltozott és új igények, új szükségletek jelentkeztek — frissebb, fiatalosabb lendületű kultuszoknak adják át helyüket. A török veszedelem okozta, hogy az Amicta Sole-kultusz Szegeden háttérbe szorítja a Havi Boldogasszony régebbi tiszteletét. Efféle kultuszcserek a katolikus szellemtörténetben éppenséggel nem ritkák. Előfordul, hogy egy-egy templomban több kegyképpel is találkozunk.

Arra, hogy a Napbaöltözött Asszony kultusza az alsóvárosi templomban mikor, milyen körülmények között jutott diadalra, azaz a Havi Boldogasszony régi kegyképét a főoltáron mikor váltotta föl a mostani ábrázolás, nincsenek biztos adataink. Egy bizonyos, hogy a csere, illetőleg helyettesítés még a török időkben ment végbe.¹³ Az is bizonyos, hogy mindezek a tisztázásra váró részletek kitűzött tételünk lényegét: kegyképünknek az obszerváns mozgalommal való szellemi kapcsolatát nem érintik, sőt méginkább hangsúlyozzák.

A Napbaöltözött Asszony szegedi kegyképében és hazai rokonaiban az obszervanciának Máriához való lovagi hűsége, önfeláldozó helytállása misztikus módon egyesül a magyar védőbástya-szerep, keresztény hivatástudat elragadtatott élményével. Az *Auxiliatrix Szegediensis* azonban tipikus magyarságában is a miénk, egy szakrális táj királynéja, Szeged szellemtörténetének legdrágább erekléje: európai sorsunk, magyar hivatásunk, szegedi mivoltunk egyezésének megragadó bizonyossága.

BÁLINT SÁNDOR

Jegyzetek. ¹Cs. Sebestyén Károly: *Szeged középkori templomai*. Szeged, 1938. 121. alapos készültséggel mutat rá az elnevezés teljes tarthatatlanságára. — ²Csepregi Imre: *A makói Szent István-plébániatemplomban őrzött Havi Boldogasszony-kép*. Makó, 1937. — ³Gemelli Ágoston: *A franciskánizmus*. Budapest, 1933. 120. s. köv. l. — ⁴Reizner János: *Szeged története*. III:11. — ⁵Bölcskey Ödön: *Capistranói Szent János élete és kora*. I.—III. Székesfehérvár 1923—24. Passim. — ⁶Karácsonyi János: *Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig*. II. Budapest, 1924. 161. — ⁷Mindezekre nézve főleg Gemelli és Bölskey fejtegetéseire utalunk. — ⁸Az ábrázolásnak számos osztrák, délnémet, cseh, lengyel változatát ismerjük. — ⁹Beissel: *Geschichte der Verehrung Marias in Deutschland während des Mittelalters*. Freiburg, 1907:347. — ¹⁰Ábrák: Divald Kornél: *Szepesvármegye művészeti emlékei*. II. Budapest, 1906. Passim. — *Kampis Antal: Középkori faszobrászat Magyarországon*. Budapest, 1940. Passim. — ¹¹Kampis: I. mű. — ¹²Csepregi: I. mű 17. ¹³Ordinansz Konstantin: *A Libanus havasi alatt illatozó Titkos értelmű Rózsa*. Szeged, 1831. 30.